

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

4. Женетт Ж. Фигуры / Ж. Женетт. – В 2-х т. – М. : Издательство им. Сабашниковых, 1998. – 944 с.
5. Падучева Е. В. Наблюдатель как Эксперимент за кадром / Е. В. Падучева // Слово в тексте и в словаре: Сборник статей к 70-летию Ю. Д. Апресяна / Ред. Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 647 с.
6. Гуковский Г. А. Реализм Гоголя / Г. А. Гуковский. – М.-Л. : Государственное издательство художественной литературы, 1959. – 532 с.
7. Langacker R. W. Grammar and Conceptualization / R. W. Langacker. – Berlin–New York : Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p.
8. Кожевникова Н. А. О соотношении типов повествования в художественных текстах / Н. А. Кожевникова // Вопросы языкознания. – 1985. – № 4. – С. 104-114.
9. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности № 2103 «Иностранный язык» / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
10. Колегаева И. М. Френсис Скотт Фицджеральд. «Великий Гэтсби» / И. М. Колегаева / Индивидуально-художественный стиль и его исследование / Под общ. ред. В. А. Кухаренко. – К.-О. : Вища школа, 1980. – 167 с.
11. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
12. Genette G. Nouveau Discours du Récit / G. Genette / Ed. du Seuil. – Paris : Collection «Poétique», 1983. – 119 p.
13. Hankin C. A. Katherine Mansfield and her confessional stories / C. A. Hankin. – London, 1983. – 271 p.
14. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 240 с.

ПИТОМІ VS ІНТЕРФЕРЕНТНІ ЕЛЕМЕНТИ У ГРАМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ

Марина Делюсто

к. філол. н., доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

З-поміж проблем слов'янської діалектології актуальною видається проблема дослідження динаміки новостворених говірок, зокрема таких, як південнобессарабські – переважно гетерогенні, сформовані за рахунок переселення (або дозаселення) носіїв різних українських діалектів. Протоговірки, потрапляючи в інше лінгвальне середовище, утворюють новожитні, що виявляють чимало цікавих особливостей розвитку мови. Одним з аспектів, що потребує окремого розгляду в цьому контексті, вважаємо визначення питомого / запозиченого характеру структурних рис переселенської говірки. Зокрема, подальше

вивчення новожитньої української говірки с. Шевченкове Кілійського р-ну Одеської обл., що функціонує приблизно упродовж 200 років у ситуації тісного контакту з діалектними, а подекуди й літературними різновидами української, румунської, російської, болгарської та гагаузької мов на території Південної Бессарабії, змушує замислитися над природою деяких периферійних ланок її граматичної системи, що можуть бути інтерпретовані або як архаїчні елементи, що залишились від протоговірок, або як наслідок взаємодії з іншими мовами. Не виключаючи й подвійної мотивації таких структурних елементів, проаналізуємо їх детальніше.

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

Описуючи цю говірку в 60-х рр. XX ст., Т. П. Заворотна відзначила: відомості, збережені у раді села, свідчать про його заселення «українцями з Таврії, Полтавщини, Криму, Запорізької Січі та інших місцевостей» [1, с. 17]. У цей же час А. М. Мукан, не заперечуючи наявності у ньому «прибулих з західних (можливо, частково північних) областей України» [2, с. 17-18], укладла: «У говірці с. Шевченкове найбільш послідовно зберігається м'якість **р** перед голосними і засвідчуються випадки палаталізації колишнього твердого **р** (*ба¹зар', ко¹мор'а*) ... У заселенні с. Шевченкове, м. Вилкове дещо більшу участь, порівняно з іншими пунктами, взяли, напевне, представники з південно-східних районів України²» [2, с. 283]. То ж попередні студії, як і результати нашого обстеження говірки [3], переконують у її гетерогенній основі, зокрема в тому, що у її формуванні взяли участь представники південно-східного, південно-західного й північного наріччя української мови.

Щодо іншомовних впливів, то, на думку Т. П. Заворотної, яка дослідила лексичний рівень цих говірок, шляхи запозичень в наддунайських говірках безпосередні, оскільки контакти між представниками різних говорів безпосередні³ [1, с. 294]. А. М. Мукан слушно зауважила, що «впливи і переймання з інших мов, зокрема з близької російської мови, можливі в досліджуваній звуковій системі та морфологічній будові здебільшого тоді, коли в самих говірках є для них певні підстави (тенденція до вирівнювання основ, аналогія до інших слів)» [2, с. 276]. У сучасному дослідженні українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю [4] наголошено, що попередники [2; 5] не завжди виправдано пов'язували деякі факти з впливом російської мови, водночас,

як і в дотеперішніх студіях, акцентовано на тому, що він є частковим, стимулювальним, відбувається переважно на лексичному рівні.

Щодо неоднозначного характеру зпоміж граматичних форм увагу привертають, напр., спорадично фіксовані нами у записаних діалектних текстах форми іменників І відміни ж. р. з флексією *-ой* (*ма¹шиной, із¹ горкой*), виникнення яких пояснюють фонетичною втратою кінцевого наголошеного **-у** і перетворенням **і** в нескладове **ї** (*-оіу* → *-оі* → *-ої*) [6, с. 57; 7, с. 79]. Діалектні тексти фіксують 8 форм з флексією *-ой* і 63 з флексією *-оіу*, що виразно характеризує функціональний розподіл варіантів. Окрім степових та слобожанських говорів південно-східного наріччя [8, ч. 3, к. 23], їх спостережено й у деяких північних діалектах, зокрема в північній і східній частині східнополіських говорів [8; 6, с. 57; 9, с. 155], де вони функціонують паралельно із *-оіу*, *-ейу*, місцями переважаючи, а також «як рідкісні – в говорах полтавських (*хатой, ж'інкой, ду¹шой – ду¹шей, до¹рогой, голо¹вой*)» [10, с. 123; 7, с. 79]. Щодо їхньої природи С. П. Бевзенко зауважив: «Такі форми (на *-ой*) є основні форми орудного однини цих іменників в російській мові, і в даних українських говорах вони витворилися, мабуть, не без впливу російської мови» [6, с. 58]. Цю думку поділяє чимало інших дослідників [10, с. 123; 11, с. 21-22]. Щоправда наявність форм на *-ой* у північній частині східнополіських говірок пов'язують також з впливом білоруської мови [11, с. 21]. Автори академічної історії української мови (морфологія), відзначаючи, що у східнослов'янських пам'ятках такі форми фіксуються з XIV ст., вважають, що «можна форми орудн. відм. на **-ой** (**-ей**) розглядати і як форми, спільні для російської, білоруської і української мов, але з обмеженим діапазоном і деякими специфічними відтінками їх уживання в українській мові» [7, с. 79-80]. Натомість І. Г. Матвіяс стверджує, що «для пам'яток української мови XIV – XVII ст. форми на **-ой**, **-ей** не характерні, а наведені

² Пор. також: «Взагалі, на нашу думку, у наддунайських районах, як, напевне, і на всій Південній Бессарабії, серед українців переважають вихідці з південно-східних областей» [2, с. 18].

³ Однак це, на нашу думку, не виключає й опосередкованих запозичень.

дослідниками приклади з записів XVII, XIX, XX ст. переконують, що й у цей час єдиними нормативними для мови Східної України були форми на **-ойу, -ейу»** [11, с. 21-22].

Отже, вище сказане порушує закономірне питання: а який статус має це явище в аналізованій говірці? Це архаїчна риса української мови, збережена носіями говірки, притаманна материнським північним або полтавським архетипам, чи це наслідок впливу російської мови? Напевно, дати відповідь на це питання однозначно навряд чи можна.

Спонукає до дискусії й інший сюжет іменникової словозміни в говірці. Зокрема, у формах множини іменники ч. р., як і в багатьох степових та слобожанських говірках [8, с. 207; 5], у наз. відм. мають, поряд із закінченнями **-и / -і** (45 випадків), флексію **-а** (9 випадків): *|рили тракто|ра, здо|роўкай|уц'а шофе|р'а, при|ходили вчител'а*. За спостереженнями К. Д. Глуховцевої паралельне вживання іменників наз. відм. множини із закінченнями **-и, -і** та **-а** охоплює 60% східнослобожанських говірок [12, с. 147]. А. М. Муқан та В. П. Дроздовський розглядали подібні форми як наслідок запозичення з російської мови [2; 5], і це закономірно, оскільки форми наз. та знах. відм. іменників ч. р. з закінченням **-а** «становлять специфічну особливість російської мови» [13, с. 395]. Водночас, беручи до уваги те, що ці форми в російській мові з'явилися пізно, поширювалися повільно і поступово, що в українській літературній мові як варіантне закінчення **-а** характеризує деякі іменники зі збірним значенням, пор. *рукава, вуса, хліба, вівса, очерета*, уважаємо, що ця специфічна риса зумовлена насамперед граматичною аналогією до іменників с. р. цієї ж відміни, які в наз. відм. множини мають відповідне закінчення (*пол'а, мо|р'а*). До того ж окремих зафіксованих лексичних відповідників (*матро|са, шофе|р'а*) в російській літературній мові немає.

Потребують коментування й окремі явища прикметникової морфології. Зокрема, з північними говорами можна пов'язати успадковані від давньоруської мови, панівні упродовж довгого часу в українській [14, с. 103], периферійні у говірці, нестягнені форми прикметників та дієприкметників ж. р. (*тонка|йа, ро|ж'д'она|йа*) та множини (*разн'і|йі, при|гла|шон'і|йі*). Заслуговує на увагу і те, що в записаних фольклорних текстах подібні форми доволі активні, виступають паралельно до стягнених. Дослідники українських діалектів зауважують збереження повних закінчень у північних і частині південно-західних говорів [8, т.2., к. 221; 14, с. 110]. Натомість у південно-східних говірках нестягнені форми наз. / знах. відм. множини трапляються тільки у фольклорі і лише іноді в розмовній мові з певною стилістичною метою. Таким чином, відомі й російській мові, нестягнені прикметникові форми, незважаючи на суттєвий вплив українського літературного стандарту, залишаються у граматичній системі досліджуваної говірки. Те, що такі форми можна вважати елементом протоговірки, підтверджує й факт збереження нестягнених форм як одного з основних маркерів північного (західнополіського) діалектного типу в особливих говірках новішої формації Арцизького р-ну Одеської обл. Наявні нестягнені форми й у говірці закарпатського типу [4].

Цікавим у прикметниковій і прислівниковій морфології є й кваліфіковане тепер як прояв суржику [15, с. 37] явище утворення суперлатива за допомогою лексеми *самий*. У досліджуваній говірці це слово додається як до форми звичайного ступеня (*самий посл'едн'і|й, самий к|райн'і|й*), так і до форми компаратива (*сама б'ідн'і|ша, сама крупн'і|ша, саме |хуже*), що властиво й іншим українським говіркам [8, с. 195; 9] та східнослов'янським мовам [16, с. 101]. Поширеність такої форми найвищого ступеня у південнобессарабських говірках відзначали А. М. Муқан [2],

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

В. П. Дроздовський [5], А. О. Колесников [4]. Важко погодитися з тим, що це однозначно прояв українсько-російського суржику, адже подібні форми, хоч і “зрідка”, відомі «в усіх говорах» української мови [6, с. 223; 17, с. 94].

Підсумовуючи вище сказане, відзначимо, що чимало з розглянутих у статті діалектних явищ відомі майже усім говорам української мови та їхнім дослідникам. А тому, сподіваємося, наведені міркування дозволять продовжити наукову дискусію у цьому напрямку та відшукати правильну відповідь. Щодо говірки с. Шевченкове, то на сьогодні самоочевидно, що зберігаючи у своїй структурі чимало архаїчних форм,

упродовж побутування у полілінгвальному ареалі вона набула й значної кількості інтерферентних елементів. Питання питомого / запозиченого характеру кожної конкретної риси вимагає поглибленого дослідження, адже, як засвідчив проведений аналіз, лише за фактом наявності певної риси в контактній мові однозначно стверджувати запозиченість з неї не можна, водночас внутрішньомовні підстави створюють сприятливі умови для іншомовних впливів. Не розв’язаними щодо всіх говірок ареалу залишаються й питання часу запозичень, географії запозичених елементів, напрямків міждіалектних впливів. Усе це спонукає до подальших наукових пошуків.

1. Заворотна Т. П. Лексика українських наддунайських говірок : дис. ... кандидата філол. наук : 661 / Т. П. Заворотна. – Ужгород, 1967. – 333 с.
2. Мукан А. М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... кандидата філол. наук : 661 / А. М. Мукан. – Глухів, 1960. – 291 с.
3. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / М. С. Делюсто. – К., 2010. – 235 с.
4. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка : [монографія]; відп. ред. П. Ю. Гриценко. – Ізмаїл : СМІЛ, 2015. – 676 с.
5. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор’я (на матеріалі обстеження Саратського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... кандидата філол. наук : 661 / В. П. Дроздовський– Одеса, 1962. – 473 с.
6. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. – 415 с.
7. Бевзенко С. П. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, С. П. Самійленко. – К. : Наукова думка, 1978. – 540 с.
8. Атлас української мови : [в 3 т.]. – Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 1984. – 498 с. – (391 карта) ; Т. 2. Волинь, Наддніпрянщина, Закарпаття і суміжні землі. / [ред. тому Я. В. Закревська]. – К. : Наукова думка, 1988. – 520 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор’я і суміжні землі. / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).
9. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
10. Ващенко В. С. Полтавські говори / В. С. Ващенко. – Харків : Вид-во Харківськ. ун-ту, 1957. – 539 с.
11. Матвіяс І. Г. Орудний відмінок однини іменників І відміни в українській мові / І. Г. Матвіяс // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 16-31.
12. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок : [монографія] / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.
13. Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков / Ф. П. Филин. – Л. : Наука, 1972. – 655 с.

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

14. Прилипко Н. П. Форми називного відмінка однини прикметників середнього й жіночого роду в говорах української мови / Н. П. Прилипко // Українська лінгвістична географія. – К., 1966. – С. 103-110.
15. Труб В. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі України / В. Труб // Українська мова. – №4. – 2014. – С. 32-43.
16. Восточнославянские языки / М. Г. Булахов, М. А. Жовтобрюх, В. И. Кодухов. – М. : Просвещение, 1987. – 303 с.
17. Прилипко Н. П. Форми словозміни і ступені порівняння прикметників / Н. П. Прилипко // Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. – К., 1983. – С. 61-101.

ESOTERISCHER KOSMOS IN DER LYRIK VON MAXIMILIAN WOLOSCHIN

Лариса Дзіковська

к. філол. н., доцент

Ганна Кулініч

викладач

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Der Zyklus «Stern Wermut» ist für die M. Woloschins Werke ein sogenannter Übergang von impressionistischen Tendenzen zu den symbolischen. «... nur der Eindruck sagt von der inneren Natur unseren Ichs, und die Welt, die durch das Bewusstsein des menschlichen Ichs durchsichtig gemacht wird, bildet nur ein Symbol» [1, s. 62].

Das Thema des Zyklus «Stern Wermut» ist die Opposition des Chaos (Nicht-Raums, Stammraums) zum Kosmos (einem geordneten Raum) und ist dem Hauptgedanken untergeordnet: Dem Streben eines Menschen, seinen Platz im Weltall zu begreifen. Gleichzeitig war der Dichter tief überzeugt, dass das Weltraumleben, Geschichte der Planeten in die innere Welt des Menschen eingeschlossen sind.

Die symbolische Welt des Daseins wird im dichterischen Zyklus «Stern Wermut» durch Chaos eröffnet, das sich in den Tiefen des Weltalls befindet, dessen gruseliges, unbegreifliches Geheimnis die Natur vom Menschen versteckt und das dem Kosmos gegenübersteht, dem ursprünglichen, selbständigen, primären dem Menschen gegenüber. Das kosmische Wesen tritt als ein geistiges Absolute auf, das die Tragödie der menschlichen Unvollkommenheit verschärft und gleichzeitig durch den Wohlklang des Weltraumlebens abnimmt. Deshalb treten in

Woloschins Gedichten Elementar-Gestalten (archetypische Stern-Gestalt, Mond-Solar-Kondominium, astrologische Planeten) wie die selbständigen Weltall-Kräfte auf. Somit ist der Zyklus von Woloschin keine Landschaftsbilder, sondern Kosmos, wo nicht konkrete Personen (lyrischer Held), sondern überpersönliche Kräfte und Gesetzmäßigkeiten leben und wirken, die als Thema des dichterischen Nachdenkens auftreten, und Woloschins Neigung zur symbolischen Verallgemeinerung der Gestalt macht sie mit dem Mythos verwandt.

Die Gestalt «Stern Wermut», die den Namen des Zyklus bestimmt hat, wurde von M. Woloschin der «Offenbarung Jesu Christi durch Johannes» entnommen. Der Stern – ein Himmelskörper – tritt hier als höchstes Ideal auf, zu dem sich das Autoren-Ich strebt, der Himmel, entsprechend, ist ein seliges Gebiet («seliges Land»), wo sich alle mühsamen Widersprüche des Daseins harmonisch lösen und die Seele Mitwirkung an die Ewigkeit findet.

Auf solche Weise hat «Höhe», als der wichtigste Raum- und Wert-Richtungspunkt, die Dichters Treue an das kosmische Thema bestimmt.

Philosophische Wertigkeit des Zyklus «Stern Wermut» hebt scharf die Hauptantithesen hervor: Chaos-Kosmos,